

Др Никола ЖУТИЋ*

НЕКА ПИТАЊА ПОЛОЖАЈА РИМОКАТОЛИЧКЕ ЦРКВЕ У ЦРНОЈ ГОРИ 1918 - 1926

Проширењем Црне Горе, послје ослободилачког рата 1876-78, знатан дио римокатолика нашао се унутар граница црногорске државе. Почетком XX вијека у Црној Гори било је око 6.500 римокатолика. Према подацима из 1897, како наводе историчари Шербо и Јасна Растодер, у Бару је било 675 римокатолика, Улцињу 384, Зупцима 590, Салчу 260, Св. Николи 340, Св. Ђорђу 260, Подгорици 210, Коћима 486, на Цетињу 540, Ријеци 180, у Шестанима 580, Ливарима 582, Вирпазару 60 и Затријепчу 1176.¹ У Црној Гори су установљене следеће парохије: Бар, Зупци, Улцињ, Салч, Св. Ђорђе, Св. Никола, Ливари, Шестани, Затријebaч и Коће.

Одлуком Берлинског конгреса (чл. 27) загарантована је слобода и вршење свих вјерских обреда свим држављанима Црне Горе и странцима. Прецизирано је да се "неће моћи чинити никакве сметње, било хијерархијској организацији разних црквених заједница, било њиховим односима са својим духовним старјешинама", чиме је међународним уговором била прокламована вјерска слобода свих поданика црногорске државе. Римокатолици у Црној Гори били су под јурисдикцијом скадарске надбискупије, али, како је у књизи поменутих аутора раније истакнуто, под вјерским патронатом аустријске државе.²

Правни положај римокатолика у Књажевини Црној Гори, које су углавном сачињавали Арбанаси римокатолици, Срби римокатолици и "латини" на Приморју, одређивао је конкордат који је склопљен 18. августа 1886. Према одредбама конкордата, исповиједање римокатоличке вјероисповијести у Црној Гори обављало се слободно. Суспендовано је аустријско право вјерског патроната над римокатолицима Црне Горе.

* Аутор је виши научни сарадник у Институту за савремену историју, Београд.

¹ Јасмина и Шербо Растодер, *Др Никола Добрећић арцибискуј барски и њимас српски 1872-1955 (живој и дјело)*, Будва, 1991, 11.

² Исто.

Чланом 12. прецизирано је да "ради припреме црногорских младића способнијех да буду католичкијем свештеницима, црногорска влада у споразуму са Архиепископом Барскијем, изабраће неке заслужније који ће се шиљати у Рим да тамо сврше науке, а ради исте сврхе Влада ће издавати њима пристојну годишњу припомоћ". Предвиђено је било да се првих пет година шаљу по два младића сваке године, а касније само по један. Младићи питомци били су у обавези да уче српски језик. Арцибискупа барског и примаса српског постављао је папа, без већег уплива државних власти, али под условом да "његова личност годи црногорској влади, која се обавезала да му мјесечно из државне касе исплаћује 5.000 франака годишње. Право употребе старославенске литургије, дато 1248. од стране папе Иноћентија и од папа Бенедикта XIV и Пија VI, потврђено је црногорским држављанима са новосклопљеним конкордатом.³

Конкордатом између Црне Горе и Ватикана дефинисан је, дакле, правни положај римокатолика у канонском смислу. С друге стране, равноправност римокатолика, у оквиру релативно толерантне вјерске политике књаза (краља) Николе, биће битна претпоставка њихове интеграције у црногорску државу, тим више што је већину римокатолика чинило албанско становништво.⁴

Ускоро послје ратификације конкордата, почетком октобра 1886, папа Лав XIII издао је декрет о раздвајању барске од скадарске надбискупије. Истог дана за барског арцибискупа именован је далматински фрањевац Шимун Милиновић, према препоруци бискупа Штросмајера. Заједно су покушали, према договору са књазом Николом, увести богослужење на славенском језику. Штросмајер је прво покушао да дозволи издејствује за Краљевину Србију, али је Ватикан исту ускратио. Папа је својим кодицилом, од 29. марта 1887, дозволио увођење старославенског језика у богослужење на подручју барске дијецезе. Штросмајер је у употреби старославенског језика видио добру прилику "да се двије старе поестриме цркве, западна и источна, барем у славјанству једна другој приближе". Неки аутори истичу да је књаз Никола са славенском литургијом "хтио да покуша да постепено славизира Албанце". Према извјештајима тадашњих аустријских дипломата из Црне Горе, који су брижљиво пописивали римокатолике на њеној територији, у Црној Гори је било "словенских" римокатолика 1.500 а албанских 3.900.⁵

Одлуци Ватикана, о увођењу старославенског језика у литургију, успротивила се Аустрија, која је у глагољицу "почела сумњати чим се за њу осјетио интерес у илирском покрету". Како истиче историчар Ш. Раходер, Беч се плашио могућности да би сличну концесију могли за-

³ АЈ, Збирка Ђуре Поповића, ф. 31, чланак "Папство и конкордат", март 1927. Конкордат склопљен између Краљевине Црне Горе и Ватикана биће у формалној важности и у периоду Краљевине СХС (Југославије). Он није више имао снагу међународног уговора, али је вредно као унутрашњи државни закон прилагођен новонасталом стању..

⁴ Јасмина и Шербо Раходер, *Др Никола Добрећић арцибискуј барски и ѓримас српски 1872-1955*, 13.

⁵ Исто, 14.

тражити славенски римокатолици у Аустро-Угарској, чиме би био отворен пут за продор руског панславизма и великодржавља. Док је у Бечу папина дозвола личила на "шизму", дотле се у Русији то тумачило као "нова римска лукавштина, како би се лашње Црногорци покатоличили". За примјену одлуке о богослужењу на старославенском језику било је неопходно задовољити два основна услова: штампати на одговарајућем језику литургијске књиге и оспособити свештенство за њихово кориштење. Отпочеле су разне дипломатске сплетке да се спријечи штампање литургијских књига. Арцибискуп Милиновић био је позван у Рим гдје је од њега кардинал Рампола тражио да убиједи књаза Николу да се литургијске књиге штампају глагољцом, пошто је црногорска влада била за ћирилицу. Потешкоће настале око штампања "Мисала" изазвале су подозрење код књаза Николе према арцибискупу Милиновићу, јер је сумњао да Милиновић, у договору са Римом, одуговлачи штампање књига. Суочен са тешким положајем Римокатоличке цркве, посебно материјалним, те неиспуњавањем обавеза црногорске владе према њој, као и противљењем појединих албанских свећеника увођењу богослужења на старославенском, арцибискуп барски Милиновић поднио је оставку на положај. Међутим, оставку нису примили ни папа нити црногорски књаз. Барски арцибискуп Милиновић држао је 1. јануара 1894. "први понтификат глагољски", чиме је у Црној Гори одржано прво богослужење на старославенском језику.⁶

У Арцибискупији барској и примасији српској свештенички кадар је био малобројан, недовољно образован, састављен углавном од странаца из Италије и Албаније. О томе арцибискуп Милиновић каже сљедеће: "Ја имам једанаест жупа и четири изложене стације, а немам него само 10 свећеника; од ових, четири су прешли 77 година, два около шездесет, али труда скрхвани, три попа Арбанаса што припадају Скадарској бискупији, један далматинској, и они фратар што самном стоји, кога не могу жупником учинити јер не познаје језика". Жалио се да нико са стране неће да дође за жупника. Сиромашна црногорска држава није била у могућности да у већој мјери потпомогне Римокатоличку цркву, али је истовремено подозриво гледала на било какву "помоћ" са стране. Такву помоћ нудила је првенствено Аустрија из разлога државног продора ка југу Балкана.

Од 1910. на Балкану се појачава криза изазвана албанском побуном. Против Турске су се подигла и албанска племена уз границу са Црном Гором, у скадарској Малесији. Како истиче Новица Ракочевић, Црна Гора се од свих балканских земаља најпреданије и најнепосредније заузела у албанском питању. Она је подстицала на побуне албанска племена, пружала им помоћ у наоружању и муницији, дозволила својим грађанима из сусједних области да се придружују устаницима, прихватала на свом тлу албанске избјеглице и друго.⁷ Црна Гора је првенствено жељела да поврати легендарни Скадар - престоницу српске Зетске краљевине

⁶ Исто, 14-15.

⁷ *Историја српског народа*, том VI-1, Београд, 1983, 245.

не, на чијим је традицијама краљ Никола и заснивао право да Црну Гору прогласи краљевином. За Црну Гору је било нарочито важно да у случају ратних дејстава према Скадру обезбједи помоћ албанских римокатоличких племена. Црна Гора је свим силама настојала да истисне "право" вјерског протектората Аустрије над римокатолицима Балкана и њен утицај из скадарске Малесије. Римокатоличка племена из сјеверне Албаније, или барем њихова већина, мирила су се са схватањем краља Николе о својој самоуправној области под његовом влашћу.⁸

Због таквих државних планова краљ Никола је настојао да у Црној Гори спроводи што либералнију политику према римокатолицима, а нарочито према Арбанасима римокатолицима. Сам конкордат је требало да буде гарант да ће се права римокатолика у Црној Гори поштовати.

Ватикан и црногорство у вријеме југославенског уједињења

Ватикан није био склон југославенској држави у којој је доминирао грађански либерализам који је производио секуларизам, лаицизам и антиклерикализам. Због тога ће Ватикан бити склон политици ревизије постојећег европског франкофилског поретка и наклоњен идејама феудо-аристократског легитимизма поражених царстава. Династички међусрпски спор око питања превласти Карађорђевића или Петровића у новој заједничкој држави Ватикан је искористио да се приклони "прогнаној" династији Петровића, подржавајући црногорство као ново национално вјеровање.⁹ Југославенски посланик из Рима истиче да се "црногорска акција" против Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца "није зауставила само код Квиринала, него се протегла и на Ватикан, и то како изгледа, не без неког успеха".¹⁰ Зато су "црногорски емисари" у Риму и Ватикану настојали да код Св. Столице што више оцрне и оклевећу арцибискупа барског др Николу Добречића као човјека "који не врши своје дужности вјерске него се мијеша у политику, учествује у унутрашњим борбама црногорских партија и, као такав, сав се предао у руке београдске владе".

На антијугославенско одређење Ватикана упозораван је и југославенски дипломатски представник код Св. Столице, др Лујо Бакотић, коме је налагано да испита став Ватикана према тзв. "црногорском питању". У те сврхе Министарство спољних послова доставило је Бакотићу сљедећи телеграфски извјештај ("ради знања") југославенског посланства у Паризу: "У Паризу се пронео глас, па Државни секретар са-

⁸ Исто.

⁹ Истицање црногорства у односу на српство Ватикан је, преко римокатоличке штампе, проводио већ од почетка XX вијека. Тако нпр. клерикални сплитски "Дан" у својим чланцима досљедно строго одваја Србе и Црногорце као двије потпуно различите народносне категорије које једино православље веже и уједињује у једну духовну и народну заједницу ("Дан", Спљет, 3. српањ 1913). У истовјетном тону писао је и клерикални мисионарски "Le missioni Cattoliche" из Милана у броју од 20. VI 1913. године

¹⁰ АЈ, Краљевско посланство при Св. Столици, Отправник послова у Ватикану предсједнику владе Николи Пашићу, 28. V 1921.

општио и једној новинарској агенцији: Ватикан обећао тобожњој црногорској влади интересовати се за црногорско питање и дејствовати да (га) која од Сила изнесе пред идући састанак Друштва народа".¹¹

Анализом написа "L'Osservatore Romano", објављених током 1919/20. до Рапалског мира, добија се утисак о изразито непријатељском ставу ватиканског органа према југославенској држави. Ватикански дневник почетком децембра 1918. не помиње формално акт уједињења. Тек 3. децембра 1918. обавјештава читаоце да је формирана "нова српска влада коалиције". Све до краја 1918. у "L'Osservatore Romano" врло су оскудне вијести о Југославији. Од 7. јануара 1919, у вријеме доласка у Рим црногорског принца Петра, "L'Osservatore Romano" постаје отворенији и опширнији у извјештајима о Краљевству СХС, откривајући при том директиве ватиканских званичних кругова. Синхронизовано са осталом италијанском штампом водиће процрногорску кампању, заступајући противјугославенску савојску политику. "L'Osservatore Romano" објављује 25. јануара 1919. проглас црногорског краља Николе своје народу, док у броју од 12. марта објављује коментар у вези с одлукама Подгоричке скупштине: "Противно лажним вестима које се претенциозно шире с југославенске стране, о савршеном складу аспирација Црне Горе и њене неспорне воље да буде сједињена са Србијом, зна се да је комедија од Скупштине, која је одржана у Подгорици, и којој су присуствовали само изнимке интелектуалне младежи, изазвала живо интересовање црногорског народа који не гледа радо да га Срби лише власти и који је у својој највећој већини веран династији Петровића."

"L'Osservatore Romano", преко својих написа, даје подршку сепаратистичким и иредентистичким покретима у Краљевству СХС. Залаже се за независну хрватску републику, у Словенији даје подршку Аустријанцима, у сјевероисточној Србији и Војводини Румунима (Власима), у Црној Гори независној црногорској краљевини, а у југозападној Србији Албанцима. У склопу империјалистичких тежњи Италије, Ватикан постаје све присутнији бранилац италијанских националних интереса. Ранија врло присутна нетрпељивост према италијанским либералним владама (од 1870. године) све више нестаје. Антијугославенско писање "L'Osservatore Romana", које је било проиталијанско, требало је да докаже силама побједницама да је Ватикан солидаран са политиком савојског Квиринала.

Ватиканска штампа, као индикатор фактичког стања, отворено се ставља на страну династије Петровић и Црногораца који су избјегли у Италију. Наиме, у прољеће 1921. "проио се глас" да ће либерална италијанска влада предати властима Краљевине СХС "одред храбрих војника пренесрећне Црне Горе, који је још наш гост у Гаети". Овај "глас" проносили су и потенцирали ватиканска штампа и новине које су биле наклоњене Ватикану и римокатоличкој цркви (нпр. "L'Osservatore Romano", "Giornale d' Italia"), тумачећи на тај начин, више или мање прикриве-

¹¹ АЈ, Краљевско посланство при Св. Столици, ф. 4, Министарство иностраних дела Краљевском посланству при Ватикану, 26. IV 1921.

но, званичне ставове Ватикана према разним политичким питањима.

"Giornale d' Italia", у броју од 23. јуна 1921. објављује чланак "Судбина црногорских гостију у Италији" у којем износи сљедеће: "Јуче је укрцано прво одјељење црногорске војске које је упућено једном југославенском пристаништу. Тај одред је испраћен јаким бројем карабињера, са налогом да се преда српским жандарима. Из Формије, близу Гае-те, ови су јадници силом испраћени, пошто су били изјавили италијанским властима да воле поћи у Русију или у Америку. Тај избор земље у коју би се склонили није им дозвољен, и за то су они на силу ухваћени да се, као да су ратни заробљеници, предају њиховом непријатељу Србији. Сем одреда у Гаети, Сулмони, Падули и Виторији, остали одреди сконцентрисани су у бараке опкољене бодљикавом жицом и њих чувају појачани одреди карабињера. Како се види, то је поступање ратних заробљеника које се намеће овим жртвама банкарске и дипломатске камариле". Овај чланак је пренио и ватикански орган "L'Osservatore Romano" у броју од 26. јуна 1921. године.

Посланик у Ватикану, др Лујо Бакотић, упозоравао је предсједника владе Николу Пашића на антисрпско и антијугославенско писање ватиканске штампе. Бакотић је у Ватикану протестирао због начина писања римокатоличке клерикалне штампе. Он је био изненађен "што се ватикански орган на тако чудан начин ангажовао за једну ствар коју очигледно не познаје" јер се "цело резоновање оснива на потпуном непознавању факта". Пред ватиканским званичницима Бакотић је говорио да се "о тобожњим црногорским војницима сакупљеним у Гаети не може рећи да су остаци 'црногорске војске', него су то људи намамљени преваром и на силу држани у Гаети под терорством неких самозваних црногорских официра, који су као и она 'војска' већином и они импровизовани. Међу тим 'црногорским војницима' било је поред Црногораца и Босанаца и Далматинаца и Хрвата. Кад су ти људи увидели да са том 'војском' није чист посао, стали су да траже да се отпусте, али они који су их држали нису хтели да их пусте. Тад су почели да бегају (при чему су неки и убивани од 'црногорских' официра) и бегајући они су се склањали у наше посланство у Риму, које их је о свом трошку репатрирало. Ти људи нису ништа пропатили од наших власти. Ако сад талијанске власти терају са своје територије неке људе који припадају тој тобожњој 'црногорској војсци', то не бива на наш захтев, него зато што Италија неће да трпи да ти људи, који су до јуче примали талијанске паре, грде сад талијанске власти... Ти људи неће више на силу да буду неки 'црногорски војници', и још више зато што им не дају новаца". Ватикански званичник, монсињор Пизардо, с којим је Бакотић о свему разговарао, изразио је жаљење што је такав чланак изашао у "Osservatore Romano", и обећао да ће о свему извијестити кардинала државног секретара Гаспарија.¹²

Посланици италијанске скупштине Меризи, Падули, Баранзини, Зацоне и Цасцино, припадници римокатоличке "пучке" Partito popolare дон Луиђи Стурца, упутили су скупштинску интерпелацију италијанској

¹² Исто, Посланик Лујо Бакотић предсједнику владе Николи Пашићу, 27. јуни 1921.

либералној влади у којој су исказали велику забринутост за судбину поменутог "црногорских одреда" у Италији: "Потписани питају министра спољних послова (грофа Сфорцу - Н. Ж) да би сазнали је ли он вољан дати изричне изјаве, кадре да уклоне глас, увредљив за цивилизацију наше земље, да ће Италија ускоро предати властима Краљевине Српске (Хрватске, Словеначке) онај одред храбрих војника пренесрећне Црне Горе, који је још наш гост у Гаети".¹³ Ватикански званични орган "L'Osservatore Romano", у броју од 26. јуна 1921, подржао је упит посланика клерикалне Partito popolare и запитао се: "...Треба да се упитамо којом сенком разлога и легалности влада италијанска може да изврши тако јасну повреду међународног права, тако несносну увреду према лојалном гостопримству коме су се поверили остаци црногорске војске и које ангажује сваког цивилизованог народа. Јер се овде не ради о томе да се црногорским јединицама забрани даље бављење у Земљи, због ма ког, па било то и због најоправданијег и тешког разлога, већ се ради о присилној предаји њиховој једној држави која је за њих данас отворени непријатељ".

Италијански министар, либерал и масон гроф Карло Сфорца (Carlo Sforza), био је најжешћи заговорник протјеривања Црногораца из Италије. Како истиче југославенски посланик у Риму В. Антонијевић, "гроф Сфорца искрено жели да Италију очисти од Црногораца који су се овде (у Италији - Н. Ж) везали са његовим највећим политичким непријатељима (италијанским националистима, будућим фашистима - Н. Ж) и сваког дана га нападају у овдашњим националистичким листовима да је 'Црну Гору и Црногорце издао Србима'; пишу брошуре против њега и шаљу му анонимна писма у којима му прете".¹⁴

Због таквих непријатељских односа гроф Сфорца се залагао код југославенских дипломатских представника да се у Црну Гору врати бивша црногорска краљица Милена, јер је очекивао да би тиме "обезглавио" црногорску колонију у Италији. Краљица Милена је иначе и сама жељела да се у Црну Гору пренесу земни остаци краља Николе. На удару грофа Сфорце нарочито се налазио бивши црногорски министар Јован Пламенац. Посланик Антонијевић је био мишљења да би, због односа са Италијом, несумњиво била добра ствар да бивша краљица Милена оде из Италије, јер би то Сфорци знатно олакшало борбу и са италијанским националистима (фашистима) и тиме би лакше изашао на крај с Црногорцима. С друге стране, Антонијевић није био убијеђен да ли би то било добро са гледишта "садашњих још несрећених односа у Црној Гори".¹⁵

Значајно је писмо које је ватиканском државном секретару кардиналу Пјетру Гаспарију упутио (вјероватно у августу 1921) бивши министар у црногорској влади Владимир Поповић, овај пут у својству председника Црногорског избјегличког комитета. У писму се истиче да Ђолиџејева влада угрожава и негира црногорски суверенитет, да хоће да уништи црногорску војску у емиграцији. Као доказ најеклатантније протуцр-

¹³ Исто.

¹⁴ Исто, Посланик у Риму В. Антонијевић председнику владе Н. Пашићу, 20. VI 1921.

¹⁵ Исто.

ногорске политике грофа Сфорце Поповић наводи телеграм дипломатског представника Југославије у Риму В. Антонијевића упућен почетком 1920. грофу Сфорци. Овај телеграм, против кога се није изјаснило италијанско Министарство иностраних послова, достављен је италијанском парламенту у марту 1920. Сазнавши за садржај телеграма посланици римокатоличке "Пучке странке" били су револтирани ставом грофа Сфорце јер су схватили којим се све средствима он користио да оправда политику италијанске владе према црногорској влади и војсци. Наиме, преко агената Сфорца је успио да изазове побуну међу црногорским војницима против црногорске владе, а посебно против предсједника владе Јована Пламенца. Сфорца се, како се истиче у телеграму, користио захтјевом црногорске владе упућеним италијанској влади да се из редова црногорске војске уклоне "нека сумњива лица". "Колонело" Виђевано (Vigevano) је имао задатак да растури црногорску војну јединицу у Италији. Од свог доласка међу црногорске војнике пуковник Виђевано је, како се истиче у телеграму, ширио вијест да Црна Гора више не постоји и да све оно што се радило са њом није било ништа друго него природна посљедица провођења Рапалског уговора. У писму Поповић оптужује пуковника Виђевана да није само користио ријечи, него да је употребио и принудне мјере како би присилио црногорске војнике да траже депортацију "што је издаја према Црној Гори". На тај начин пружен је изговор Сфорци да може тврдити да су ови Црногорци добровољно напустили црногорску војску и примили италијанску помоћ. То је за Поповића значило да се тиме "напушта одбрана права Црне Горе и борба против оних који су окупирали њихову земљу, то ће рећи Срба". Један дио демобилисаних црногорских војника дошао је слободно у Рим на путу за Црну Гору. Потом су се "разне групе" Црногораца вратиле у Црну Гору.¹⁶

Поповић сугерише кардиналу Гаспарију да ће сам закључити да саопштење, које је објавила агенција Стефани, није ништа друго до "блеф италијанске владе како би се умирило италијанско јавно мњење. На крају писма Поповић обавјештава кардинала Гаспарија да ће црногорска влада обавијестити јавност да је Св. Столица дала "два дарезљива широкогруда поклона" у корист црногорских избјеглица: "Сматрам својом дужношћу да обавјестим вашу Еминенцију да је износ од 10.500 лира упућен избјеглицама у Гаети и Сулмони, док је других 10.000 лира упућено избјеглицама које су боравиле у Риму".¹⁷

Покушај стварања "Архиепископије београдско-барске"

На подручју Арцибискупије барске и примасије српске, која је обухватала Црну Гору (без Боке) и Метохију, владали су деликатни односи између Државе и Римокатоличке цркве. Арцибискуп барски др Никола Добречић испољавао је извјесан склад и државотворство према Краљевини СХС и Београду. Послије извршеног уједињења Добречић је

¹⁶ Архив Црне Горе, Цетиње, Министарство иностраних послова, Архив нејске владе, ф. 106, Писмо В. Поповића кардиналу Гаспарију, с.а.

¹⁷ Исто.

подржавао идеју да се сједиште Арцибискупије барске и примасије српске пресели из Бара у Београд. Ватикан је у времену недоумица (1919-1920) и дилема којим путем поћи у односу на Краљевину СХС, био расположен да се "столица" арцибискупа барског и примаса српског пренесе из Бара у Београд.¹⁸

Већ сљедеће 1921. године Ватикан је све мање био склон да се арцибискупска столица пренесе из Бара у Београд. Посланик у Ватикану др Лујо Бакотић је процјењивао да је томе "опирању Ватикана", осим "црногорске акције", придонио и "боравак хрватских бискупа који су, како изгледа, такође против успоставе српског примаса у Београду и који, по свој прилици, нису пропустили да то на Ватикану и кажу".¹⁹ Логична интервенција "хрватских бискупа", јер би успостављање "Архиепископије београдско-барске" омело римокатоличку национално-вјерску мисију хрватства на истоку и било допринос стварању мисионарског римокатоличког југославенства.

Арцибискуп Добречић је и сљедеће 1922. радио на пресељењу сједишта Арцибискупије барске у Београд. У марту 1922. Добречић је отишао у Рим да се "препоручи" код Св. Столице за премјештај у Београд.²⁰ Југославенске власти су се сагласиле са настојањем Добречића да му се додијели титула "архиепископа београдско барског - примаса српског". У том случају Арцибискуп барски повратио би дио територијалне јурисдикције некадашњих барских српских примаса. Међутим, у Ватикану је "настало мишљење неповољно по Добречића", али је ипак постојала солуција "да се то поправи само ако Влада нађе за опортуно да подупре Добречића".²¹

Приликом свог боравка у Ватикану Добречић је посетио југославенског посланика при Св. Столици др Лујо Бакотића, који је процијенио да Добречић није имао успјеха у својој намјери код Папе, али и да није у потпуности изгубио наду у повољно рјешење.²² Посланик Бакотић је код Ватикана бранио интегритет арцибискупа Добречића, пред нападама "црногорских емисара", залажући се за преношење примаства у Београд "као ствар потребну по нас а важну и корисну по Католичку цркву и Ватикан".²³ На крају је Ватикан одбацио Добречића као кандидата за "архиепископа београдско-барског".

Током 1923. и даље је била у оптицају идеја за организовање "Архиепископије београдско-барске". Као кандидат југославенске државе за то мјесто одређен је которски бискуп Франо Ућелини-Тице. Пошто ни он није прихваћен у Ватикану, због израженог југославенства и наклоности либералним југославеним Соколима, министар иностра-

¹⁸ АЈ, Краљевско посланство при Св. Столици, ф. 4, Отправник послова у Ватикану предсједнику владе Н. Пашићу, 28. V 1921.

¹⁹ Исто.

²⁰ АЈ, Краљевско посланство при Св. Столици, ф. 5, Посланик у Ватикану др Лујо Бакотић министру иностраних послова др М. Нинчићу, 12. март 1922.

²¹ Исто.

²² Исто, 16. март 1922.

²³ Исто.

них послова Момчило Нинчић је предложио ватиканском нунцију у Београду мостарског бискупа фра Алојзија Мишића. Нунциј је примио к знању Нинчићев предлог, с напоменом "да ће се Ватикану учинити да се већ много фрањеваца поставља".²⁴ Југославенска влада је наивно процјенивала да би за то мјесто био најповољнији фрањевац због "југославенског националног рада". Државни врх очито није био упознат са мисионарско-прозелитском позадином фрањевачког националног рада у правцу ширења вјере преко римокатоличења Срба и њиховог превођења у Хрвате. Министар Момчило Нинчић је управо упорно инсистирао преко посланика Смодлаке да то буде фрањевац: "Молим дејствујте у Ватикану да се прими наш кандидат Мишић. Министар вера мисли да би било добро да у име његово замолите г. Боргонђинија, секретара за спољне послове, да се та кандидација прими. Јављам Вам знања ради да сам нунцију објаснио да у нашем народу постоји увјерење да су фрањевци национални (југославенски - Н. Ж.) ред, па би због тога углед једнога фрањеваца у Београду био велики и његов положај врло јак. Према обавештењу нашем, францискански генерал у Риму помагаће Мишића кандидацију".²⁵

Југославенска влада и даље је инсистирала на стварању једне "српске надбискупије" и то убацивањем такве одредбе у нацрт конкордата са Ватиканом. Године 1923. предсједник владе Никола Пашић је тражио од арцибискупа Добречића булу папе Лава XIII о обнови "примаства српског". Добречић је булу послао преко тадашњег министра вјера са опширним извјештајем.²⁶ Комисија за израду конкордата, коју је образовала југословенска влада 1922, додатно је актуелизовала питање спајања Арцибискупије барске са Надбискупијом београдском. Пленарна комисија (Шири одбор) за проучавање конкордата предложила је 1923. да се "постојеће бискупије на територији Краљевине СХС преузму у нову реорганизацију Католичке цркве". Обзиром на административну поделу Римокатоличке цркве решено је да буде пет митрополија: Загребачка са бискупијама на Крку, у Сењу, Ђакову, Крижевцима; Сплитска са бискупијама у Котору, Дубровнику, Хвару, Шибенику, Биограду на мору; Београдска са бискупијама у Скопљу, Бару, Великом Бечкереку, Суботици; Сарајевска са бискупијама у Мостару и Бања Луци; Љубљанска са бискупијом у Марибору.²⁷

Почетком октобра 1924. на конференцији за израду конкордата у Београду разматран је припремљени нацрт конкордата. Посланик Јосип Смодлака присуствовао је конференцији као извјешитељ. Тексту, који је утврђен тачно према закључцима конференције, упутио је двије примједбе, једну у вези са спајањем арцибискупије барске са београд-

²⁴ Исто, Министар М. Нинчић краљевском посланику у Ватикану др Јосипу Смодлаки, 6. XII 1923.

²⁵ Исто.

²⁶ Јасна и Шербо Растодер, *Др Никола Добречић арцибискуи барски и ѿримас српски 1872-1955*, 47-48.

²⁷ Н. Жутић, *Краљевина Југославија и Вајшкан - однос југословенске државе и Римске цркве 1918-1935*, Београд, 1994, 179-180.

ском (чл. 2) и другу по питању предлагања кандидата за бискупе (чл.4).²⁸ На крају је прецизиран владин нацрт конкордата. Члан 2. нацрта регулисао је питање стварања барско-београдске дијецезе: "Митрополија барско-београдска, са седиштем у Београду, чија област обухвата границе Краљевине Србије пре уговора о миру лондонског и букурештанског, бивши Санџак новопазарски, који ће се отцепити од бискупије скопљанске, подручје досадашње бискупије барске, која се на веке сједињује са новом надбискупијом београдском. Њој ће се прикључити делови надбискупије скадарске и бискупије пилотске, који припадају Краљевини СХС, и територија области сремске која ће се одвојити од бискупије ђаковачко-сремске. Митрополијској области надбискупије барско-београдске биће подложне три бискупске цркве (бискупија скопска, бискупија бачка са седиштем у Суботици, бискупија банатска са седиштем у Великом Бечкереку).²⁹

У Ватикану, бар у почетку, нису били противни стварању такве митрополије. Ватикански подсекретар Боргонђини-Дука је нагласио да је Католички епископат у Краљевини СХС у својој великој већини противан, како предложеном здружењу надбискупије барске и београдске тако и предложеном разграничењу бискупија. Св. Столица је налазила стварне тешкоће у удаљености Бара од Београда. Представник Св. Столице се ипак надао да ће моћи савладати противљење бискупа и учинити по питању разграничења неке концесије (дакако не све које тражи влада), али под условом да у свим другим тачкама (члановима) дође до сагласности, и на тај начин до закључења повољног конкордата по Ватикан. Боргонђини-Дука је био мишљења да се здружење надбискупије барске и београдске не може провести прије смрти надбискупа которског Ућелинија.³⁰

На конкордатским преговорима у Ватикану, који су вођени у мају и јуну 1925. између југославенске делегације (др Јосип Смодлака и др Воја Јанић) и ватиканских представника, посебно се водила расправа у вези с разграничењем бискупија (додатак II конкордата). На петој конференцији донесен је додатак члану 2. по којем надбискупу београдском припада право предности (*diritto presedenza*) пред осталим ординаријима Југославије. Код члана 2. Боргонђини износи велике потешкоће које су избиле у погледу спајања Арцибискупије барске са Београдском, нарочито због превелике удаљености Бара од Београда, па предлаже нову комбинацију да се Бар здружи са Котором у једну дијецезу.³¹ Настале су, дакле, велике тешкоће око питања здружења барске арцибискупије с београдском. Остало је спорно питање о спајању барске арцибискупије са београдском. Ту се, по мишљењу југославенских делегата, није смјело попустити, "тим пре што супростављање нашем предлогу не долази од Ватикана већ од епископата (југославенског - Н. Ж), и што проблем није црквене природе већ политичке. Не може се примити предлог Вати-

²⁸ АЈ, Ватиканско посланство, Ј. Смодлака В. Маринковићу, 5 XI 1924.

²⁹ Н. Жутић, *Краљевина Југославија и Ватикан...*, 191.

³⁰ Исто.

³¹ Исто, 205

кана учињен на петој конференцији од 19. јуна, да се барска арцибискупија здружи с которском, а да се београдском надбискупу, у име неке накладе, призна 'прецеденција' пред осталим бискупима, у колико који од њих не би постао кардинал". Делегати су сматрали да већ овај последњи услов показује колико би била проблематична та "прецеденција", која иначе има посве мало значење: "Титула барског арцибискупа 'примас Србије' прешла би на Котор, те би била дефинитивно изгубљена за Београд". Делегати су сматрали да удаљеност Бара од Београда није објективан проблем "јер ће се изградњом Јадранске железнице на Боку, долазити из Београда у Бар за неколико сати. До тог времена могао је столовати у Бару бискупски викар који ће управљати арцибискупијом барском". "Понуђена прецеденција", по мишљењу делегата, "мора се одбити с разлога што би је Хрвати осетили као запостављање загребачке митрополије, која је свакако највећа и најважнија у Краљевини, па би из тога лако могла да се изроди нова српско-хрватска размирица. Зато су делегати сматрали да треба инсистирати на захтјеву да се спајањем Бара с Београдом пренесе у Београд титула "примаса Србије". Југославенски делегати су били чврсти у одлуци да треба одбити свако друго рјешење.³²

Насупрот ранијем ставу, арцибискуп барски др Никола Добречић је у време конкордатских преговора 1925. био против спајања београдске и барске надбискупије и преношења сједишта у Београд. У више наврата писао је Николи Пашићу да се повуче овај предлог. Обратио се и М. Нинчићу 1. октобра 1925. рекавши му да је овај његов пројект један апсурд и да "то сам Папа не може да учини и да хоће. Црквени закони не дају да се, ма по чијој вољи могу деградирати високи црквени достојанственици и изгубити своја стечена права". Пред Нинчићем Добречић је изложио историјски значај своје надбискупије истакавши да је она у Бару од апостолских времена и да је њена историја најславнија од свих бискупија у свету: "Она је као примасија играла велику и часну улогу у развоју и ослобођењу српског народа". Добречић цитира Фарлатија, језуиту, писца "Pugisum sacrum", који каже да је примасија била највећи сјај славе Срба и српске цркве.³³

Наставак конкордатских преговора није реализован у септембру 1925. пошто је у међувремену дошло до спора са католичким епископатом због завода Св. Јеронима, који се касније изродио и у конфликт са Ватиканом, а конкордатски преговори су одложени 'ad calendas graecas'.³⁴ Идеја о успостављању београдско-барске архиепископије на крају је у потпуности одбачена од стране Ватикана, у којем је процијењено да би тиме јачао српски римокатолицизам и римокатоличко југославенство наспрам хрватског римокатолицизма. Ватикан није хтио да експериментира са римокатолицизмом у Србији и Црној Гори и тиме ремети планове са мисионарским римокатолицизмом преко хрватства, који је уосталом добро напредовао ка истоку од друге половине XIX вијека.³⁵

³² Исто, 208

³³ С. Симић, *Ватикан и Југославија*, Загреб, 1937, 90.

³⁴ Н. Жутић, *Краљевина Југославија и Ватикан...* 209.

³⁵ Хрватски историчар Иван Мужих био је мишљења да је влада Николе Пашића

Најављено укидање Арцибискупије барске изазвало је бурне полемике у Црној Гори, и то нарочито путем штампе. Црногорски листови, у зависности од свог политичког и националног опредјељења, сврставали су се у поклонице и противнике сједињења барске и београдске дијецезе. Лист црногорских радикала "Црна Гора" залагао се "да на челу свију католика у оквиру српског народа треба да буде 'Примас Србије' у Београду". Даље, "Црна Гора" објављује податак да је арцибискуп барски "својевољно уступио поноситом Београду ту високу почаст". На писање "Црне Горе" реагирало је секретар Арцибискупије Марко Аштић, наводећи да барски арцибискуп и да хоће не може извршити премјештај Арцибискупије мимо воље Св. Столице. У свом демантију Аштић нам открива податак да је арцибискуп Добречић "тек чуо (јули 1924) за нацрт конкордата, којим се неправедно укида Барска арцибискупија и Примасија, и одмах је предузео све могуће кораке код надлежних црквених и цивилних власти у одбрану ове стародревне и славне српске светиње".³⁶

Лист Црногорске федералистичке странке "Црногорац" био је противник уједињења двије српске римокатоличке дијецезе. У чланку "Бар а не Београд", од 3. јуна 1925, недвосмислено закључује: "Дакле столица Примаса Српског мора бити у Бару а не у Београду". "Црногорац" се укључио у полемику око нацрта конкордата у јуну 1925. оштро критикујући нацрт конкордата који је предвиђао спајање београдске и барске арцибискупије. Аутор чланка се осврће и на историјски развој Српске Примасије која је више "народна него црквена" и која је "играла велику улогу у развоју, напретку и ослобођењу Српског народа".³⁷

Незадовољни грађани Црне Горе упућивали су и представке на адресу краља Александра протествујући због предлога конкордата којим се арцибискупија барска спајала са Надбискупијом београдском. Како наводе Јасмина и Шербо Растодер, у једној представи се истиче да је "нацрт конкордата са Св. Столицом, што се тиче стародревне и славом овјенчане Барске арцибискупије озловољио не само ово Српско приморје, већ и читаву Црну Гору". Даље се наводи да се овим нацртом не предвиђа само пренос високог достојанства Српског примаса у Београд, него и "потпуно поништење Барске Арцибискупије која је сваком Црногорцу без разлике конфесије мила и драга и коју сваки држи за своју народну светињу...".³⁸

својим нацртом конкордата хтјела омогућити стварање српске католичке цркве око српског примаса из београдско-барске надбискупије (И. Мужих, *Католичка црква у Краљевини Југославији*, Сплит, 1979, 49). Мужих међутим није размишљао о могућој благодарности таквог рјешења за римокатоличку цркву, пошто би таква црква могла успјешно да врши римокатоличку мисију међу Србима православцима. Али као поклоник римокатоличког хрватства морао је да иступи са горе наведеном мишљењем.

³⁶ Ј. и Ш. Растодер, *Др Никола Добречић арцибискупи барски и примас српски 1872-1955*, 48-49.

³⁷ Исто, 50.

³⁸ Исто.

Црквено-државно разграничење између Албаније и Краљевине СХС
(Црне Горе) и постављење свештенства

Стварање Југославије пореметило је вјековне римокатоличке дијецанске границе које су се морале распарчати. Ватикан је посебно био осјетљив на очување цјеловитости мађарских и аустријских дијецеза, јер је у њима видио темељ своје подунавске "прохабсбуршке" политике, али и наду да ће се једног дана преко њих извршити рестаурација Аустро-Угарске. Због "жала" за својим "узоритим" дијецезама Ватикан је низ година одуговлачио да се изврши међудржавно црквено разграничење са Краљевином СХС. Због израженог респекта према Ватикану, услед његовог опредјељења за страну ревизионистичких земаља и фашистичке Италије, југословенске владе су испољавале крајњу обзирност према његовој "кунктаторској" политици. Ватикан је могао очекивати да ће имати и користи од нових дијецеза због очекиваног мисионарског продора на исток.³⁹

Успостављање редовне црквене администрације и хијерархије у Краљевини СХС протекло је у конфликтним дипломатским преговорима између југословенских влада и Св. Столице. Због јавноправног положаја Римокатоличке цркве у Краљевини СХС, југословенске владе су биле у обавези да преко својих ресора материјално потпомажу рад цркава и вјерских заједница, али и да воде надзор и контролу над организацијом и радом цркава. Код већине правних прописа (конкордата, закона), из претходних државних стања (који су били важећи на територији Југославије), неопходан је био споразум Цркве и Државе код попуњавања црквених служби. Ватикан је, с друге стране, био у обавези да држави призна право вета против непошудних кандидата "лошег држављанског понашања". У пракси, међутим, јасно одређене државноправне прерогативе тешко су се остваривале. Држава је у већини случајева морала капитулирати и прихватити унапријед одређене ватиканске кандидате антијугословенског и хабсбуршко-римског духа.⁴⁰

Територију Краљевине Црне Горе покривала је римокатоличка дијецеза - Арцибискупија барска и примасија српска која је била непосредно потчињена Св. Столици. Бискупија которска обухватала је територију која није улазила у састав Краљевине Црне Горе, и самим тиме била суфраганска дијецеза сплитске црквене покрајине и тиме сврстана у табор далматинских бискупија.⁴¹ Црквено-државно разграничење према Албанији дуго није остварено пошто су црквену власт према албанској граници вршили скадарски фрањевци. Границе Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца према Албанији углавном су се поклапале са границама одређеним одлукама Лондонске конференције.⁴² Око спорних гра-

³⁹ Н. Жутић, *Краљевина Југославија и Ватикан - однос југословенске државе и Римске цркве 1918-1935*, Београд, 1994.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Видјети: *Опћи шемајнизам Католичке цркве у Југославији*, израдио др Крунослав Драгановић, Сарајево 1939.

⁴² Видјети: Ж. Аврамовски, *Албанија између Југославије и Италије 1918-1924*, Војно-

ничних мјеста водили су се преговори од 1919. до 1926. године. Након вишегодишњих преговора између Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Албаније и међународних посредника, Конференција амбасадора донијела је арбитражну одлуку 6. августа 1926. о дефинитивном рјешењу разграничења.⁴³ Оваквом одлуком практично су задовољени захтјеви владе Краљевине СХС. Одлуку о престанку на предложене границе влада Албаније упутила је на одобрење свом парламенту, што је успорило рад Комисије за разграничење. Тек 15. октобра 1926. Конференција амбасадора је обавијештена о прихватању одлуке о границама.⁴⁴

Црквено међудржавно разграничење између Албаније и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца није извршено, па су у пограничним крајевима Црне Горе и Метохије службовали фрањевци, страни поданици (Албанци, Италијани). Девет римокатоличких жупа на тој територији (Груде, Хоти, Вуксанлекај, Друмеј, Пећ, Клезна, Злокућане, Глођани, Зумб) припадало је скадарској фрањевачкој провинцији, која је постављала и смјењивала римокатоличко свештенство без претходног споразума са југословенским Министарством вјера. Та чињеница је, по мишљењу правног експерта за питања црквено-државног односа др Михајла Лановића, била незгодна по државу, јер су римокатолички свећеници били јавни службеници који су примали плату из државног буџета, а сам поступак фрањевачког провинцијата из Скадра противио се чл. 9 Конкордата између Краљевине Србије и Ватикана, по којем се постављање пароха имало вршити у споразуму са владом. Министарство вјера је наложило посланику код Св. Столице, др Јосипу Смодлаки, да "поради код Ватикана да се што прије изврши разграничење са Албанијом, или, ако до тога не дође, да се надлежним нашим ординаријатима обезбједи примјерена ингеренција код попуњавања фрањевачких жупа."⁴⁵

Југословенски конзул у Скадру доставио је фрањевачком Провинцијалу за Албанију, Павлу Додају, захтјев југословенске владе за поштовањем закона код постављања и наименовања свећеника фрањеваца на југословенској територији. Они су изразили спремност да се прилагоде захтјевима Владе. Павле Додај је од Конзула захтијевао да му саопшти услове под којима жели југословенска влада да именује свештенике у Југославији. У разговору су помињали и новчану помоћ од југословенске владе за потпомагање богословија у Скадру, пошто је у њима

историјски гласник, Београд, 1984, 159.; М. Милошевић, *Успостављање међудржавне границе између Краљевине СХС и Албаније 1919-1926*, Војноисторијски гласник, бр.3, 1990., 135-136; Б. Храбак, *Пишање разграничења Краљевине СХС и Албаније на конференцији мира у Паризу 1919-1920*, Лесковачки зборник, XXXIII, 1993.

⁴³ Одлуком Конференције амбасадора, Краљевина СХС добила је манастир Св. Наум са околином, а у предјелу Врмоша спорну предратну црногорску територију Скела Киковац - Сухи Врх - Планиница до старе турско-црногорске границе и право слободног пролаза кроз долину Врмоша између Подгорице, Плава и Гусиња. Албанији је уступљено село Пишкотепа са околином јужно од Охридског језера.- М. Милошевић, н.д. 135-136.

⁴⁴ Исто, 135-136.

⁴⁵ АЈ, Министарство правде -в.о, ф. 43, Министарство вјера - Ј. Смодлаки у Ватикан, 16. 11. 1923.

било и југославенских држављана.⁴⁶

У писму упућеном југославенском конзулу у Скадру, 9. децембра 1923, Павле Додај је захтијевао да скадарски Провинцијал може слободно бирати редовнике равнатеље по свом избору, затим, потпуну слободу опредјељења арбанашких редовника код приступања скадарској фрањевачкој провинцији, као и материјалну потпору од "славне Краљевске Владе". Скадарски Провинцијалат се, са своје стране, обавезао да ће у фрањевачке жупе на југославенској територији слати редовнике који се неће смјети мијешати у унутрашњу политику Краљевине СХС.⁴⁷ Министар вјера није био задовољан захтевима фрањевачког провинцијала Павла Додаја, сматрајући да не могу уопште бити озбиљно узети као стварна подлога за рјешење овог питања.

Црквено разграничење са Албанијом споро се реализовало због интереса Италије да одржи јак утицај албанског и италијанског свештенства на југославенској територији. Административно црквено разграничење са аустријским и мађарским бискупијама постигнуто је крајем 1923, док се питање разграничења са скадарским фрањевачким Провинцијалатом почело озбиљније рјешавати тек 1924. године.

Југославенски посланик у Ватикану, др Јосип Смодлака, у фебруару 1924. констатовао је да и даље сву духовну власт, између "наших католика" у Црној Гори и старој Србији, врше странци постављени од иностраних редовничких старјешина "који су подложни туђинској власти што се, са гледишта државних интереса, заиста не може трпити". Због јавноправног значаја пароха, Смодлака је предложио да се умјесто скадарских фрањеваца за парохе именују мирски свећеници - југославенски држављани. По његовом мишљењу, такве је било тешко наћи код домаћег свештенства због "непознавања албанског језика и тешких услова живљења у примитивним приликама у којима су живјели Шиптари, па преостаје једино да жупници буду арбанашки фратри - југословенски држављани, сасвим независни од скадарског фрањевачког Провинцијала". Смодлака је, због јачања "југославенског националног елемента", предложио министру иностраних дјела Момчилу Нинчићу да се од арбанашких фратара захтијева да подигну "манастир"⁴⁸ на југославенској територији, који би био двојезични (словенско-арбанашки) и додијељен херцеговачкој или босанској фрањевачкој провинцији: "У додиру са босанским или херцеговачким фратрима, албански би се фратри помало приљубили нашој држави и њихов подмладак би у босанским заводима научио наш језик те би се оспособио за службу пароха у Краљевини".⁴⁹

Патер Антон Корошец, министар просвјете у Давидовићевој

⁴⁶ АЈ, Министарство правде-в.о, ф. 43, Конзулат Краљевине СХС у Скадру Министарству иностраних дела, 11. 12. 1923.

⁴⁷ АЈ, Министарство правде-в.о, ф.43.

⁴⁸ Фрањевци су, поред назива самостан, користили и термин манастир (из разлога прагматичне мисионарске присности према православцима) који је иначе био у искључивој употреби у вокабулару СПЦ.

⁴⁹ АЈ. Министарство правде - в.о, ф. 43, посланик Ј. Смодлака из Ватикана М. Нинчићу, 19. II 1924.

влади, рјешење спора видио је у превођењу албанских и италијанских жупника у југославенско држављанство и њиховом премјештају у један "манастир" далматинске фрањевачке провинције Св. Јеронима. Арцибискуп барски и примас српски др Никола Добречић био је за то да се не дира у постојеће стање, изразивши тиме подршку иностраним фрањевцима.⁵⁰ Међутим, у строго повјерљивом писму, од 10. новембра 1925, Добречић је замолио др Михајла Лановића да се из "патриотских разлога" заузме да Провинцијалат Босна задржи фрањевачке парохије.⁵¹

Устајући у одбрану италијанских свештеника, како наводе историчари Јасмина и Шербо Растодер, Добречић је тумачио нападе на њих и као израз неповјерења власти према њему: "Штитио је прије свега, интерес цркве и њено настојање да очува своју улогу у ширењу вјере, поистовјећујући све то са општим државним интересима. Са друге стране, држава је очигледно спремна да толерише политички ангажман свештеника само у дијелу у којем је он истовјетан са тренутно актуелном политиком на власти. У случају политичке индиферентности..., подозрење власти су, прије свега, изазивали свештеници страног државног поријекла, тим прије што се радило о граничном подручју насељеном највећим дијелом албанским живљем".⁵²

Југословенско посланство у Ватикану извијестило је Министарство иностраних дјела, јануара 1925, да је постигнуто тражено одвајање арбанашких парохија на југословенској територији од Скадра, уз подређивање истих босанској фрањевачкој провинцији.⁵³ Међутим, одвајање није одмах спроведено, већ се по "обичају римском" одуговлачило са извршењем. Југославенско посланство у Ватикану морало је улагати додатне напоре како би убрзало процес одвајања фрањевачких жупа на југославенској територији од скадарске Провинције. Министарство вјера саопштило је 15. августа 1925. да су "коначно трајно изузете из зависности од провинције Албаније оне парохије албанског језика које леже на територији Краљевине СХС".⁵⁴

Изузимање римокатоличких фрањевачких парохија у Црној Гори од власти скадарског провинцијала, и њихово подвргавање провинцијалату босанских фрањеваца, покренуто је од југославенске владе која је, при том, хтјела да спријечи евентуални "антидржавни рад туђинаца и заштити наш елемент". Врховно старјешинство фрањеваца у Риму прихватило је споразум Ватикана и Југославије у очекивању да "провинција Босна неће несавладивим тешкоћама бити спречена да узме под своју власт додељене јој парохије".⁵⁵ Провинцијалат босанских фрањеваца у

⁵⁰ АЈ, Министарство правде - в.о, ф. 43, МИП - Министарству вјера, 24. XII 1924.

⁵¹ АЈ, Министарство правде - в.о, ф. 43.

⁵² Јасмина и Шербо Растодер, *Др Никола Добречић арцибискуј барски и ѿримас српски 1872-1955 (живој и дјело)*, 69.

⁵³ АЈ, Министарство правде - в.о, ф. 43, Министарству иностраних дела - Министарству вјера, 18. I 1925.

⁵⁴ АЈ, Министарство правде - в.о, ф. 43, Министарство вјера - Управи Арцибискупије барске, 15. VIII 1925.

⁵⁵ АЈ, Министарство правде - в.о, ф. 43, МИД - Министарству вјера, 25. II 1925,

Сарајево изражавао је сумњу у могућност обављања успјешног надзора, због несагледивих забрана које су проистичале због удаљености жупа од Сарајева, слабих саобраћајница и непознавања албанског језика.⁵⁶

Услед изражене скепсе босанских фрањеваца, Министарство вјера је предложило да због тешких комуникационих веза, између албанских парохија и сарајевског Провинцијалата, јурисдикцију над фрањевачким парохијама преузме фрањевачка парохија херцеговачка са центром у Мостару. Југославенски државни фактори су се, дакле, залагали да фрањевачке жупе на албанској граници, због државног и националног интереса, буду у вези само са "нашим дефинитивно организованим прекаљеним патриотским старим фрањевачким провинцијама, које би се стање имало подржавати до закључења конкордата са Светом Столицом".⁵⁷ Југославенски државни фактори и даље су наивно вјеровали у фрањевачки "патриотски и културни рад" који је, заправо, био мисионарски и прозелитски.

"Босански фрањевци" су, слушајући диктат из Ватикана, били упорни у настојањима да се албанске парохије изузму испод њихове управе. Министарство вјера је и даље одлучно инсистирало да се споразум са Ватиканом досљедно спроведе, "јер се неће дозволити да наше монашке парохије опет дођу у надлежност иностраног редовничког старешинства". Влада се и даље простодушно уздала у "патриотизам босанских фрањеваца", очекујући да неће бити индиферентни према "настојањима њихове фрањевачке браће из Италије да врше мисију у њиховој рођеној држави".⁵⁸ Међутим, сарајевски Провинцијалат је, вјероватно по директиви фрањевачке централе у Риму, својим поступцима анулирао похвалне патриотске епитете које му је додјелила југославенска влада.

Ватикан је преко скадарског Фрањевачког провинцијалата вршио специјалну персоналну политику премјештања свештеника југославенских држављана (Срба-римокатолика, Словенаца, Хрвата, Шиптара) у Албанију и довођењем албанских и италијанских држављана на службу у Југославију. Директор гимназије у Пећи, Драгутин Шишковић, наводи је примјер жупника Србина-римокатолика Ловре (Лоренца) Митровића, кога је скадарски провинцијал хтио да премјести у Албанију а на његово мјесто да доведе албанског држављанина.⁵⁹ Конфликте апостолског администратора скопског дон Томе Гласновића (Србин-римокатолик), пропагатора "албанског и латинског", и Пашка Прелаја, жупника у Злокућанима, са Ловром Митровићем из Јањева, искористио је скадарски провинцијал Павле Додај да премјести Митровића у Албанију.⁶⁰

⁵⁶ АЈ, Министарство правде - в.о, ф. 43, Провинцијалат Босанских фрањеваца - Министарству вера, 31. VIII 1925.

⁵⁷ АЈ, Министарство правде - в.о, ф. 43, Министарство вера Министарству иностраних послова, 27. X 1925,

⁵⁸ АЈ, Министарство правде - в.о, ф.43, МИП Министарству правде, 18. I 1933.

⁵⁹ АЈ, Министарство правде - в.о, ф.43 Д. Шишковић Министарству вера, 5. VIII 1925.

⁶⁰ АЈ, Министарство правде - в.о, ф.43, писмо Митровића начелнику Лановићу, 7. VII 1924; Министарство иностраних дела - Министарству вера, 15. VII 1925.

Преузимањем фрањевачких жупа под своју јурисдикцију, босански Провинцијалат је у септембру 1925. одлучио да Ловро Митровић остане у Пећи. У осталим фрањевачким жупама, осим Глођана у којима је службовао Филип Палић, били су албански држављани и то Павао Ђурчија у Злокућанима, Бернارد Луци у Зумбима, Чапалик у Баковици, Пашко Прелај у Трабоини и Марјан Прелај у Грудама.⁶¹

С друге стране, Министарство вјера је предложило да се из Албаније повуку свештеници фрањевци југославенске народности, који би се радо вратили у Југославију. Радећи према интенцијама југославенске владе, босански фрањевци су успјели да доведу из Албаније југославенске држављане А. Филића и Стевана Дјечова. Због великог неповјерења југославенских власти према фрањевцима из Албаније, поменута двојица фрањеваца у марту 1926. су ухапшени приликом пропутовања кроз Дубровник, под сумњом да су емисари и шпијуни.⁶² На интервенцију Министарства вјера, и објашњења да се ради о "фрањевцима наше народности и језика који говоре и арбанашким језиком", дозвољен им је слободан пролаз до крајњег одредишта (Пећ).⁶³

Почетком 1926. из Министарства вјера саопштено је да је са "поздане стране извештено" да је врховно старјешинство реда Мале браће у Риму ријешило да се фрањевачке жупе на албанској граници поново изузму испод власти босанске провинције и потчине фрањевачком старјешинству за Црну Гору. Министарство вјера није могло повјеровати да је врховно старјешинство фрањевачког реда измијенило рјешење о редовничкој припадности југославенских жупа које је, уосталом, донесено по жељи југославенске Владе и споразумно са Ватиканом.⁶⁴

Босански Провинцијалат је, актом од 19. марта 1926, саопштио Министарству вјера да му је још у децембру 1925. достављена, без знања Државе, одлука врховног фрањевачког старјешинства из Рима, да се жупе Хоти, Груде, Вуксанлекај поново одузму из његове надлежности и подвргну под фрањевачко старјешинство Црне Горе (провинција Напуљ). Док је босански провинцијалат стварно узео под своју надлежност жупе на албанској граници, које су припадале скопској бискупији. Другачија је била судбина фрањевачких жупа Арцибискупије барске и примасије српске, пошто је Генерал фрањевачког реда из Рима заузео тзв. "Комесаријат фрањевачке мисије" са сједиштем у Ливари (Црна Гора). На челу Комесаријата био је Анђелино Гаудио, италијански поданик, који је и пословну преписку са тамошњим фрањевцима водио на италијанском језику.⁶⁵

Због оваквог једностраног чина фрањеваца, Министарство вјера

⁶¹ АЈ, Министарство правде-в.о, ф.43, Провинцијалат босанских фрањеваца- Министарству вјера, 19. IX 1925.

⁶² АЈ, Министарство правде - в.о, ф.43, Провинцијалат босанских фрањеваца Министарству вјера, 11. III 1926.

⁶³ АЈ, Мин.правде - в.о, ф.43, Министарство вјера МИД-у, 19. III 1926.

⁶⁴ АЈ, Министарство правде - в.о, ф.43, Министарство вера - Провинцијалату босанских фрањеваца, 8. III 1926.

⁶⁵ АЈ, Министарство правде - в.о, ф.43, Министарство вера - МИП-у, 27. X 1932.

је захтијевало од Министарства иностраних дјела да учини слиједеће: "Одлучно протестирати против тога да се, без претходног споразума са Владом, уопште што мења у јурисдикционалној припадности наших жупа посебно, пак, да се наше жупе и свештенство подвргавају јурисдикцији иностраних верских поглавара; захтевати да се у погледу поменуте три жупе, васпостави ранија одлука врховног фрањевачког реда; тражити да се све фрањевачке жупе, у границама бивше Краљевине Црне Горе, изузму из редовничке везе напуљске Провинције и припоје провинцији босанској, па да се онда укине нарочито фрањевачко старјешинство за Црну Гору".⁶⁶

Ватикански државни секретар, кардинал Гаспари, у разговору са југославенским послаником у Ватикану изразио је бојазан Св. Столице "да можда народ из споменуте три арбанашке парохије неће бити вјерски подучаван на свом народном језику". Југославенски посланик у Ватикану, др Јосип Смодлака, протумачио је ову Гаспаријеву изјаву као "једну инсинуацију чисто беспредметну", пошто влада "нити је икад намјеравала, нити је имала намјеру наметати државни језик нашим мањинама. Чак да је то и намјеравала, никад се не би послужила црквом и свештенством као неке европске земље". Смодлака је истакао да се последице ових његових ријечи Гаспари осјетио мало збуњен, правдајући се да "није била намјера Свете Столице да сумњичи нашу владу да се она држи некоректно према својим мањинама, и да за ту сврху жели употребити цркву; да су под непознавањем језика хтјели само нагласити тешкоћу да се поменуте парохије потчине босанском Провинцијалату који не може, услед недостатака познаваоца албанског језика, увијек одговорити потребама цркве". На крају разговора са Јосипом Смодлаком Гаспари је изразио наду да ће Света Столица исту такву бригу водити и према великим словенским мањинама у несловенским земљама, као што је хтио сада показати према "једној микроскопској албанској мањини у Краљевини СХС".⁶⁷

Пошто је примио југославенску ноту од 8. јуна 1926, кардинал Гаспари се потрудио да од фрањевачке генералске курије Мале браће добије потребна објашњења и да јој изнесе жеље југославенске владе у вези с дефинитивним уређењем фрањевачких парохија на албанској граници. Генералска курија је дала Гаспарију подробна објашњења због чега је повукла рјешење о припајању фрањевачких парохија на албанској граници босанском провинцијалату: "Такве мјере се противе несавладивим тешкоћама, које проистичу из удаљености парохија од Босне, због тешкоћа саобраћајних и чињенице да у Босни нема фрањевачких редовника који познају албански језик".⁶⁸

Министарство иностраних дјела могло је само констатовати да је фрањевачка централа у Риму подредила парохије Хоти, Груде, Вуксанлекај "црногорској мисији", која је била непосредно подређена врхо-

⁶⁶ АЈ, Министарство правде - в.о, ф.43, Министарство вера - МИД-у, 9. IV 1926.

⁶⁷ АЈ, Министарство правде - в.о, ф. 43, Министарство иностраних дела - Министарству вјера, 19. VII 1926.

⁶⁸ Исто.

вном фрањевачком старјешинству. Арбанашке фрањевачке парохије у Црној Гори остале су и тридесетих година XX вијека у надлежности "Комесаријата фрањевачке мисије" са сједиштем у Ливари, на чијем челу је и даље био италијански држављанин Анђелино Гаудио.

Југославенска држава је доживјела неуспјех пред јединственим радом Италије и Ватикана у Албанији и римокатоличких албанских жупа у Југославији. Државни суверенитет, због неријешеног црквеног разграничења са Албанијом, био је битно нарушен, јер југославенске власти, због антијугославенског дјеловања Албанаца и Италијана римокатолика, нису могле да спроводе национални, просвјетни и културни државни идеолошки програм. Код Ватикана су превладали специјални интереси према албанским парохијама, које је требало да одиграју кључну улогу код спровођења италијанске пропаганде и да преко Римокатоличке цркве врше денационализацију српског елемента у Црној Гори а код албанског становништва стварају свијест о "Великој Албанији". Као италијански протекторат, Албанија је требало да омогући коначну пенетрацију Италије на Балкан, чиме би се угрозиле јужне границе Краљевине СХС.

Nikola ŽUTIĆ, Ph.D.

*SOME QUESTIONS REGARDING THE POSITION OF THE ROMAN
CATHOLIC CHURCH IN MONTENEGRO 1918-1926*

The summary

The Vatican and the Roman Catholic church had performed in Montenegro the usual missionary strategy of spreading their religion among the Orthodox Serbs. They used the experienced national-religious methods in order to accomplish successfully the requested proselyte tasks. In the time of hesitations and changing of attitude regarding the newly established secular order (which way to lead regarding the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes), the Roman Catholic church had chosen regarding the question of nationality, the dual national identity (Croatian and Yugoslav, even Serbian). This had been proven by the attempt of creation of united Archbishopric of Belgrade and Bar, even the Vatican being inclined to its creation, during the time of Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. However, so called "Croatian Bishops" were against the creation of such united Serbian Archbishopric, assuming that such a diocese would present an obstacle for a Roman Catholic mission in favor of Croats in the East and contributed to the creation of missionary Roman Catholic Yugoslav nationality. At the end, the denial of Yugoslav (Serbian) national identity had prevailed, as well as forcing of the Croat national identity as the most effective national-proselyte way of accomplishing required tasks. In the structure of that dominant national-religious strategy of the Vatican, the project of emphasizing and popularization of the Montenegrin national identity (as a negation of the Serbian national identity) was included. Demonstrating the obvio-

us anti-Yugoslav attitude because of liberal and secular character of the Yugoslav state, the Vatican and the Roman Catholic church had persistently fought against creation and consolidation of the new Yugoslav borders. The Yugoslav state had faced a certain failure in front of the united work of Italy and Vatican in Albania, as well as in front of creating of the Roman Catholic districts in Yugoslavia. The state sovereignty was, because of unsolved border problems with Albania, severely violated, for the Yugoslav state authorities could not carry out the national, educational and cultural state ideological program. As it was, in the districts by the Albanian border, that were under the jurisdiction of the Franciscans from Skadar, the foreign citizens from Italy and Albania had taken offices, carrying out the anti-Yugoslav action.